

تاریخ تفکر اجتماعی در اسلام از آغاز تا دوره معاصر

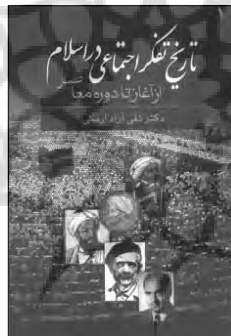
نویسنده: دکتر تقی آزاد ارمکی

تهران؛ ۱۳۸۶

ناشر: نشر علم، ۴۸۶ صفحه

قیمت: ۶۹۰۰ تومان

محمد رضا بزرگی

اندیشه‌ی اجتماعی می‌پردازد. در این فصل نویسنده تاریخ تفکر جامعه-شناسی را به ۱۱ دوره که نخستین آن به دوران قبل از افلاطون و ارسطو بازگشته و آخرین مرحله‌ی آن به دهه‌ی ۸۰ قرن بیستم تا امروز راجع است، تقسیم‌بندی می‌نماید.

در این تقسیم‌بندی ظهور اندیشه‌ی اسلامی را از دوره‌ی چهارم به بعد می‌توان شاهد بود که خود این تطور اندیشه مراحل هفت‌گانه‌ای را پشت سر گذاشته است که عبارتند از:

۱- طرح مبانی دینی تفکر اجتماعی

۲- طرح مبانی عقلی تفکر اجتماعی

۳- دوران تأسیس

۴- دوره‌ی تنوع حوزه‌ها

۵- ترکیب حوزه‌ها و روش‌ها

۶- دوره‌ی رکود و حرکت یکنواخت

۷- دوره بازبینی و بازنگری

دوره‌ی هفتم که به دوران معاصر متناظر است واجد دو رویکرد کلی

کتاب تاریخ تفکر اجتماعی در اسلام به قلم آشنای دکتر آزاد، مرجعی دانشگاهی به حساب می‌آید که در نگاهی کلی به ۳ بخش تقسیم می‌شود.

در بخش نخست که ۷ فصل ابتدایی کتاب را تشکیل می‌دهد، نویسنده به کلیاتی در خصوص جایگاه اندیشه‌ی اجتماعی متفکرین مسلمان و ضرورت پرداختن به این سنخ از اندیشه و روش‌های تحقیق این صاحب‌نظران پرداخته است که به تفصیل در مورد آن سخن خواهیم گفت.

بخش دوم که از فصل هشتم تا سیزدهم کتاب را شامل می‌شود به معرفی تعدادی از متفکرین شناخته شده‌ی اسلامی که صبغه‌ی اجتماعی دارند اختصاصی یافته است.

بخش سوم به سه اندیشمند شناخته شده‌ی معاصر: جلال آل احمد، علی شریعتی و مرتضی مطهری طی ۳ فصل مجزا پرداخته است که ذیلاً مختصری از سرفصل‌های اصلی کتاب را مرور خواهیم کرد.

فصل اول به جایگاه اندیشه‌ی اجتماعی متفکران مسلمان در تاریخ

فصل یازدهم: خواجه نظام الملک

فصل دوازدهم: خواجه نصیرالدین طوسی

فصل سیزدهم: ابن خلدون

در بررسی اندیشه‌ی اجتماعی این متفکرین عمدتاً به بیوگرافی شخصی و شرایط اجتماعی و سیاسی خاص هر کدام اشاره شده سپس نقطه‌نظرات بارز هر صاحب‌نظر مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است. مثلاً در فصل مربوط به فارابی طبقه‌بندی علوم، انواع جوامع انسانی و بحث مدینه‌ی فاضله مورد عنایت قرار گرفته است. همانطور که در فصل ابوریحان، فهم مردم‌شناختی و مطالعه‌ی زبان و فرهنگ ابوریحان، توجه نویسنده را به خود جلب کرده است؛ در ادامه اندیشه‌ی سیاسی غزالی است که مورد بحث جدی واقع شده و در مورد نظام‌الملک نیز عناصر نظریه‌ی او مورد بررسی واقع شده و از نقد وارد بر آن نیز سخن به میان آمده است. دو فصل دوازدهم و سیزدهم که به خواجه نصیرالدین و ابن خلدون اختصاص دارد از حجم بیشتری نیز برخوردار است؛ خواجه نصیر الدین با افکاری مثل مشخصات حکمت عملی، علم النفس، اجتماعی شدن، مراحل توسعه‌ی جامعه، اصناف اجتماعی و سنخ‌شناسی جوامع به خواننده معرفی می‌شوند و در مورد ابن خلدون مباحثی نظیر انسانی‌شناسی او، نظریه‌ی جغرافیایی، سنخ‌شناسی جوامع، نظریه‌ی تحول اجتماعی عوامل انحطاط تمدن، طبقات اجتماعی، نظریه‌ی عصیبت و نظریه‌ی دولت است که موجبات شناخت مخاطب را فراهم می‌آورد.

سه فصل پایانی کتاب یعنی فصل چهاردهم تا شانزدهم به اندیشمندان معاصر جلال آل احمد، دکتر علی شریعتی و مرتضی مطهری اختصاص یافته است.

در فصل مربوط به جلال عمده مباحث عبارتند از مشخصات اندیشه‌ی جلال، غرب زدگی و مسائل پیرامونی آن مانند مشخصات جامعه‌ی غرب‌زده و مباحثی از این دست و در پایان عنوان مهم روشنفکری و دینداری به عنوان یکی از چالش‌های فکری جلال مورد بررسی قرار گرفته است.

در فصل ویژه‌ی مرحوم شریعتی عناوین زیر به چشم می‌خورد:

- پیشینه‌ی نظری دیدگاه جامعه‌شناسی شریعتی

- نحوه‌ی تأثیرپذیری شریعتی از مارکسیسم

- جامعه‌شناسی دین

- نظریه‌ی بازگشت به خویش

- روش بررسی شریعتی و نقش شریعتی در توسعه‌ی جامعه‌شناسی

در فصل پایانی کتاب به مرحوم مطهری پرداخته شده است؛ مراحل

فکری مطهری، فلسفه‌ی جامعه‌شناسی از نظر مطهری، مبانی فلسفه‌ی جامعه‌شناسی و بررسی فرهنگی و اجتماعی عناوین شاخص در بررسی رویکرد اجتماعی مطهری است.

است؛ رویکرد نخست به قبول اندیشه‌ی اجتماعی ارائه شده از سوی غرب اعتقاد داشته و نیازی به بازنگری فکری گذشته نمی‌بیند؛ در مقابل رویکرد دیگری سعی داشته تا به بازبینی و بازنگری آنچه از گذشته باقی مانده است به تجدید حیات فرهنگی و دینی امت اسلام دست یازد. از طلایه‌داران این جنبش می‌توان به سید جمال‌الدین اسدآبادی، کواکبی، اقبال، آل احمد، شریعتی، مطهری و... می‌توان اشاره کرد.

فصل دوم به ضرورت طرح اندیشه‌ی اجتماعی مسلمانان پرداخته است. نویسنده اشاره می‌کند تاریخ اندیشه‌ی غرب جایگاهی برای طرح اندیشه‌ی متفکران مسلمان در نظر نگرفته است و تنها با نقد غرب‌گرایی و اروپا محوری و آمریکا گرایی است که امکانی برای طرح اندیشه‌ی مسلمین پیش می‌آید. وی معتقد است که در طرح اندیشه‌ی متفکران مسلمان فواید متعدد نظری، مفهومی، روشی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی وجود خواهد داشت.

فصل سوم به زمینه‌های شکل‌گیری تفکر اجتماعی در تمدن اسلامی اختصاص دارد. نویسنده پنج عامل منابع اصیل اسلامی، تمدن‌ها و مراکز علمی دنیای باستان، عوامل اجتماعی - فرهنگی و در نهایت عامل سیاسی را در این مسئله تأثیرگذار می‌پندارد.

در فصل چهارم مبانی و اصول اندیشه‌ی متفکران مسلمان مورد توجه قرار گرفته است و از وحدت، نظم، انسان، کمال و وحی به عنوان اصول اندیشه‌ی اسلامی یاد شده و از جهت اسلامی، جهت عقلی، محوریت انسان و توجه به تاریخ به عنوان ویژگی‌های اندیشه‌ی اسلامی سخن به میان آمده است.

فصل پنجم روش‌های تحقیق متفکران مسلمان را مورد مذاقه قرار داده است و روش مشاهده، روش مقایسه‌ای و روش‌های بررسی فرهنگ به عنوان شاخصه‌های روشی مورد شناسایی قرار گرفته‌اند. فصل ششم با عنوان تاریخ‌نگاری و اندیشه‌ی اجتماعی تلاش دارد که دیدگاه اجتماعی تاریخ‌نگاران در رویکرد به فرهنگ و جامعه را مورد بررسی قرار دهد.

فصل هفتم اندیشه‌ی اجتماعی را در سفرنامه‌ها پیگیری می‌کند و ضمن بیان سابقه و انگیزه‌ی سیاحان مسلمان در انجام سفر و ثبت گزارش سفرها در اقصی نقاط جهان، به نتایج این نوع فعالیت سیاسی، فکری و علمی اشاره می‌کند؛ بازرترین این سیاحان مسلمان عبارتند از مقدسی، ابن فضلان و ناصر خسرو.

از فصل هشتم تا فصل سیزدهم نویسنده به صورت مشخص به اندیشه‌ی اجتماعی تعدادی از متفکرین مسلمان پرداخته و هر فصل را به یک اندیشمند به شرح زیر اختصاص داده است.

فصل هشتم: ابونصر فارابی

فصل نهم: ابوریحان بیرونی

فصل دهم: امام محمد غزالی